

PINTÉR LILLA

A kontextuális tényezők szerepe a szerkezeti fókusz óvodáskori értelmezésében¹

The aim of the study is to experimentally investigate whether the use of a context highly supporting the exhaustive interpretation of structural focus construction could help preschoolers accessing the adult-like reading of these utterances. As the results obtained in this experiment did not differ considerably from those of the previous tasks without any broader context, we can conclude that young children not only have problems with processing this construction type in isolation, but they cannot make use of contextual factors either. Additionally, the fact that such a major change of the experimental setting did not influence children's performance significantly is against the hypothesis that exhaustivity expressed by structural focus is a scalar implicature, the processing of which has been proven to be altering in such cases.

Keywords: exhaustivity, structural focus, context-dependence, language acquisition

1. Bevezetés

Az elmúlt években számos olyan, a pszicholingvisztika kísérletes módszereit alkalmazó kutatást végeztek, amely a szerkezeti fókusz tartalmazó magyar mondatok kimerítő értelmezésének elsajátítását vizsgálta, emellett pedig felnőttkori aktiválódásának feltételei mentén ezen olvasat státuszának és forrásának besorolására is törekedett. Jelen tanulmány is ezzel a kettős célkitűzéssel született, hiszen a kontextus szerepének meghatározása révén nem csak a bemutatott kísérlet során tesztelt óvodás korcsoportra vonatkozóan fogalmazhatók meg következtetések, hanem a szóban forgó jelenségkomponens sajátosságait illetően is.

Azt, hogy a szerkezeti fókusz² tartalmazó mondatok kimerítő felsorolást fejeznek ki, elsőként SZABOLCSI (1980) fogalmazta meg az (1) alatti példa kapcsán.

---

¹ Köszönettel tartozom a tanulmány névtelen lektorainak, akik értékes megjegyzéseikkel és javaslataikkal segítették munkámat. Köszönet illeti témavezetőmet, É. KISS KATALINT, valamint a bemutatott kísérlet másik szerzőjét, HARMATI-PAP VERONIKÁT is. A kutatást „A kvantorok grammatikája és a nyelvi relativizmus” című, K 108951 számú OTKA projekt támogatta.

² Ezt az elemet szokás a szintaktikai pozíciója alapján preverbális vagy *ex situ*, szemantikai funkciója szerint pedig azonosító fókusznak is nevezni, jelen tanulmányban azonban kizárólag a mondatszerkezeti jelöltségre utaló szerkezeti fókusz terminust fogom használni.

(1) [*Máriát*]_{Foc} látogattam meg. (SZABOLCSI 1980: 67)

E mondat ugyanis nem csupán azt jelenti, hogy 'meglátogattam Máriát', hanem azt is, hogy „meglátogatottjaim halmaza azonos a Mária alkotta halmazzal” (SZABOLCSI 1980: 72), amiből az is következik, hogy rajta kívül mást nem látogattam meg. Ez utóbbi mozzanatnak, a releváns alternatívák kizárásának KENESEI (1986) már kulcsszerepet tulajdonít, így az ő elemzésében a fókuszálás azonosításon keresztüli kizárásként működik. Annak feltárásához, hogy miképpen vesz részt a mondat jelentésének megalkotásában ez a kimerítő vagy kizáró komponens, először is annak státuszát, illetve forrását kell megállapítanunk.

Amint azt ONEA – BEAVER (2011) adatainak újraelemzése révén DESTRUÉL ET AL. 2015 is bizonyította, ahhoz kétség sem fér, hogy a kimerítőség a magyar szerkezeti fókusz esetén nem éppen tárgyalt tartalom (not-at-issue)³ státuszú, akárcsak az angol *it*-cleft szerkezetek esetében (l. VELLEMAN ET AL. 2012, ill. DEVEAUGH-GEISS ET AL. 2015), amellyel korábban többször állították már párhuzamba az értelmezését (É. KISS 1998, BENDE-FARKAS 2009). Ez pedig magyarázza azokat a különbségeket is, amelyeket a kimerítőséget az éppen tárgyalt tartalom (at-issue) részeként kifejező, *csak* partikulát tartalmazó mondatokhoz képest talált ONEA – BEAVER 2011, GERŐCS ET AL. 2016, ill. KÁLDI – BABARCZY 2016.

Ugyanakkor máig nincs egységes álláspont a kimerítőség forrásával kapcsolatban. Bár az a kezdeti elképezés, amely egy, a kimerítő azonosításért felelős szemantikai operátort feltételez a fókusz tartalmazó mondatok szerkezetében (SZABOLCSI 1981a, 1981b, É. KISS 1998, később pedig HORVÁTH 2005, 2007), ma már nehezen tartható, méghozzá épp az imént említett, nem éppen tárgyalt tartalom státuszából kifolyólag.⁴ Ugyancsak szemantikai természetű, ám forrását tekintve előfeltételezett jelentéstartalomként tárgyalja a szerkezeti fókusz kimerítőségét KENESEI (1986, 1989), majd a későbbiekben KÁLMÁN – VAN LEUSEN (1993), SZABOLCSI (1994), BENDE-FARKAS (2009), ill. É. KISS (2011) is. Ez a hipotézis van összhangban a már említett angol *it*-cleft szerkezetekre vonatkozó legelterjedtebb állásponttal is (l. KARTTUNEN 1974, GAZDAR 1979, PERCUS 1997, BÜRING – KRIŽ 2013). Ugyanakkor ahogyan ennél a szerkezetenél (l. HORN 1981, DEVEAUGH-GEISS ET AL. 2015), úgy a magyar szerkezeti fókusszal kapcsolatban is egyre gyarapszik azoknak a munkáknak a száma, amelyek a kimerítőségét pragmatikai természetű komponensként elemzik. SZENDRŐI (2003) prozódiai alapú elemzése volt az, amely először kérdőjelezte meg a kimerítőség mint szemantikai tartalom létjogosultságát, majd pedig

³ SIMONS ET AL. 2010 terminológiájának magyar fordítását GYURIS – MOLNÁR 2016 dolgozta ki.

⁴ Az operátorok SIMONS ET AL. 2010 szerint csak az éppen tárgyalt tartalomra irányulhatnak, azaz csak ilyen státuszú mondatszakasz lehet a hatókörükben.

WEDGWOOD (2005) állította, hogy a kimerítő olvasat a szerkezeti fókuszt tartalmazó mondatoknál ugyanúgy pusztán egy *i m p l i k a t ú r a*, mint a prozódiai fókuszos vagy a semleges mondatok esetében. Vagyis a kimerítőség az említett konstrukciók esetén a mondatjelentésnek egy könnyen változtatható vagy akár törölhető részeként írható le, amely tehát nem is a mondatszerkezet, hanem a kontextus függvényében generálódik. Noha WEDGWOOD (2005) és ONEA (2009) számos példával igyekezett alátámasztani azt az állítást, mely szerint a szerkezeti fókusz kimerítősége kontextusfüggő, ezek ellen É. KISS (2010) meggyőző érveket sorakoztatott fel. A kísérletes munkák zöme (köztük ONEA – BEAVER 2011, BABARCZY – BALÁZS 2014, 2016, valamint KÁLDI – BABARCZY 2016) viszont az implikatúra hipotézist látszott alátámasztani. Ugyancsak WEDGWOOD (2005) felvetéséből indult ki, ám végül nem társalgási, hanem konvencionális implikatúraként elemezte a szerkezeti fókusz kimerítőségét GERŐCS ET AL. (2014). Ez utóbbi felvetés azonban nehezen védhető, amennyiben a konvencionális implikatúrákat illetően POTTS (2005) kurrens definícióját fogadjuk el. Eszerint ugyanis a konvencionálisan, vagyis egy adott lexikai elem vagy szerkezeti egység által kódolt implikatúrák minden esetben teljes mértékben függetlenek a mondat éppen tárgyalt tartalmától, illetve az abból levonható összes következtetésektől; nem vehetnek fel szűk hatókört, nem törölhetők, és – a közvetlen idézéseket leszámítva – mindig kizárólag beszélő-orientáltak. Ahogyan az angol cleft-szerkezetek⁵ esetén, úgy a magyar szerkezeti fókusszal kapcsolatban sem tűnik védhetőnek az az álláspont, amely ilyen tulajdonságokat rendel a kimerítőséghez, legalábbis ami a független státuszt és a hatókör-nélküliséget (scopelessness) illeti. Az elméleti megfontolások alapján tehát a szakirodalomban jegyzett négy jelölt közül csupán kettő alkalmas arra, hogy a kimerítőség forrásaként határozzuk meg: az előfeltevés, illetve a társalgási implikatúra.

Kutatásom célja az elsajátítás menetének minél pontosabb feltérképezésén túl éppen az, hogy a kontextuális tényezők szerepének ismeretében további érveket gyűjtssek a két lehetséges forrás közti döntéshez. Érdeemes először is tovább vizsgálni azt, hogy miképpen függ össze egy adott jelentéstartalom forrása és kontextushoz való viszonya. Amennyiben a szerkezeti fókusz kimerítő jelentéstartalmát skaláris implikatúraként elemezzük, amint azt BABARCZY – BALÁZS (2016), ill. KÁLDI – BABARCZY (2016) teszik,⁶ célszerű az ugyancsak ebbe a ka-

⁵ BÜRING – KRIŽ (2013: 11–12) részletesen taglalja a cleft-szerkezetek által kódolt kimerítőség konvencionális implikatúraként való elemzésének problémáit.

⁶ KÁLDI – BABARCZY (2016) elemzésében a szerkezeti fókuszt tartalmazó mondatok kimerítő, illetve nem-kimerítő értelmezése egy skálát alkot, amelyen az előbbi a felülről határolt (upper-bounded), utóbbi pedig az alulról határolt (lower-bounded) olvasat. Tehát – akárcsak a *vagy* kötőszóval koordinált főnévi csoportok esetén a kizáró értelmezés,

tegóriába tartozó, nyelvek egész sorában változatos módszerekkel tesztelt, ún. gyenge skaláris kifejezésekével párhuzamba állítani viselkedését. Az ehhez hasonló elemekkel, így például a *some* 'néhány' kifejezéssel kapcsolatban eleinte több szerző is kétségbe vonta az óvodás-, illetve kisiskoláskorú gyerekek felnőtt-szerű interpretációhoz szükséges kompetenciáinak meglétét (l. például NOVECK 2001). Ezt a felvetést azonban több olyan kutatás is megcáfolta, amelyben sikerült előcsalogatni a *some but not all* 'néhány de nem az összes' implikált jelentéskomponenst. Így például PAPAFRAGOU – MUSOLINO (2003) betanító fázis beiktatásával tudták hatékonyan segíteni a gyerekeket a felnőtt-szerű értelmezés megtalálásában. Bár GUASTI ET AL. (2005) a hasonló megelőző tréningekről kimutatták, hogy nem bírnak hosszú távú hatással, egy másik, a lehetőségekhez mérten legtermészetesebb kontextust teremtő feladat révén bizonyították, hogy a hétéves gyerekek a skaláris kifejezéseket illetően a felnőttekkel azonos szintű nyelvi tudással rendelkeznek. A szerzők elsősorban annak jelentőségét hangsúlyozták, hogy a kísérleti feladat egy olyan szituációt teremtsen, amelyben a résztvevők és a kísérletvezető ugyanazzal a közös háttérrel rendelkeznek, és ugyanazt a célt tulajdonítják a feladat által kialakított beszédhelyzetnek. Három kísérletük eredményei alapján KATSOS – BISHOP (2011) is arra következtettek, hogy kellőképpen informatív kontextus mellett a kísérleti személyek ugyanannyira érzékenyek lesznek a pragmatikai, mint a logikai sértésekre. Mindebből kiindulva én is azt feltételeztem, hogy ha a szerkezeti fókusz tartalmazó mondatokban a kimerítő olvasat valóban implikatúraként generálódik, akkor egy, az ennek aktiválódását a lehető leginkább támogató kísérleti elrendezés esetén itt is számottevő mértékben emelkedik majd a magyar gyerekek felnőtt-szerű értelmezésre utaló válaszainak aránya.

A következő részben részletesen bemutatom a magyar szerkezeti fókusz elsajátítását vizsgáló korábbi kísérleteket. Ezt követően rátérek a kontextuális tényezők szerepét elemző kísérlet módszertanának, illetve eredményeinek ismertetésére, végül pedig összegzem a levonható következtetéseket.

2. A szerkezeti fókusz kimerítő értelmezésének elsajátítása

Bár az eddig végzett kísérletek többsége (ONEA – BEAVER 2011, SKOPETEAS – FANSELOW 2011, GERŐCS ET AL. 2014, KÁLDI – BABARCZY 2016, TÓTH – CSATÁR 2016) a felnőtt anyanyelvi beszélők interpretációs preferenciáit tesztelte, már olyan kutatások is születettek, amelyek a kimerítő értelmezés elsajátításának módját, illetve ütemét vizsgálták.

---

illetve a *néhány* esetében a „néhány de nem az összes” olvasat – a kimerítő értelmezés is a kontextus függvényében aktiválódik.

Az első ilyen munka KAS – LUKÁCS (2013) három életkori csoport bevonásával végzett kísérlete volt, amely abból a szempontból is úttörőnek számított, hogy a korábbiakhoz (ONEA – BEAVER 2011, SKOPETEAS – FANSELOW 2011) képest jóval árnyaltabban közelítette meg a kimerítőség mint jelentéskomponens besorolásának kérdéskörét. A vizsgált probléma bemutatásakor a szemantikai és pragmatikai distinkció mellett ugyanis azt is részletesen tárgyalták, hogy a szemantikailag kódolt kimerítőség nem csupán egy operátor feltételezése révén lehetséges, hanem elgondolható előfeltevésként is. A kísérlethez a szerzők egy olyan mondat-kép megítélési tesztet állítottak össze, melynek során a résztvevőknek gombnyomással kellett jelezniük, hogy szerintük „igaz” vagy „hamis” volt-e a hallott mondat a látott kép esetén. Az eredmények arra utaltak, hogy a gyerekek sem hat-, sem pedig tízéves koruk körül nem tettek következetesen különbséget a fókuszt tartalmazó, illetve nem tartalmazó mondatok jelentése között. A felnőtteknél ez az eltérés tetten érhető volt, bár az egyének válaszai egy adott mondat típuson belül gyakran inkonzisztensek voltak. Annak eldöntésére, hogy ebben a korcsoportban milyen jelentéstartalomként aktiválódott a kimerítőség, ez a kísérleti elrendezés a szerzők szerint sem volt alkalmas. Bár a kimerítőséget kódoló szemantikai operátor feltételezése az anyanyelvi beszélők válaszainak tükrében nem tűnik indokoltnak, azt a kérdést nyitva hagyják, hogy előfeltevéssel vagy implikaturával állunk-e szemben. Ugyanakkor a további kutatásokra vonatkozóan azt is megállapítják, hogy az előbbi kimutatására mindenképpen egy olyan feladat lehetne csak alkalmas, amelyben több válaszlehetőség is a résztvevők rendelkezésére áll, hiszen a se nem elutasító, se nem elfogadó válaszokat az általuk is használt bináris paradigma nem tudja kezelni. Ezzel szemben az implikatura hipotézis igazolása szerintük is a kontextuális tényezők manipulálása révén, illetve a semleges mondat típusával közel azonos interpretáció előhívásán keresztül lehetséges.

Alapvetően új szemszögből közelítette meg a szerkezeti fókusz értelmezését, pontosabban annak elsajátítási folyamatát BABARCZY – BALÁZS (2014) négyéves kor körüli óvodásokkal végzett kísérlete, ill. BABARCZY – BALÁZS (2016) rendkívül komplex kutatása, amelynek során háromtól kilencéves korig tesztelték a gyerekek nyelvi, illetve kognitív kompetenciáit. Céljuk annak tanulmányozása volt, hogy hogyan függ össze a kimerítőség felnőtt szerű értelmezésének kialakulása bizonyos nem-nyelvi képességek fejlettségi szintjével.⁷ A nyelvi feladatrészben a résztvevőknek ezúttal is minden próbában egy mondat és egy kép viszonyát kellett megítélniük, ezúttal azonban nem „igaz” és „hamis” válaszokkal, hanem – KATSOS – BISHOP (2011) módszerét alkalmazva – eltérő méretű

---

⁷ Érdemes leszögezni, hogy a szerzők célkitűzései között nem szerepelt a kimerítő jelentéstartalom forrásának meghatározása, kiindulópontjuk ugyanis az volt, hogy egy tisztán pragmatikai jelenséget, egészen pontosan egy skaláris implikaturát vizsgálják.

epreket ábrázoló kártyák segítségével. KATSOS – BISHOP (2011) pragmatikai tolerancia hipotézisére alapozva ugyanis a szerzők azt feltételezték, hogy a kisgyerekek csak a háromfokú skálán lesz kimutatható a kimerítőség követelményének megsértése, bináris opciók esetén biztosan nem. Míg a felnőttek és az iskolás gyerekek zömmel valóban a középső méretű epret választották azokban az esetekben, amikor a szerkezeti fókuszos tesztmondatok a kritikus nem-kimerítő képtípusokkal voltak párosítva, addig a négyéves, illetve öt éves kor körüli óvodásoknál jóval alacsonyabb volt ennek a választípusnak az előfordulási aránya. Éppen ezért ebben a két életkori csoportban BABARCZY – BALÁZS (2016) összevetették a kapott válaszokat azoknak a nem-nyelvi teszteknek az eredményeivel, amelyek a résztvevők munkamemóriáját, illetve végrehajtó funkcióik fejlettségi szintjét mérték (Corsi-kocka teszt, Nem-nyelvi Stroop teszt, N-back teszt, Dimension Change Card Sorting, Hanoi tervezés feladat). A gyerekeket így az életkoruktól függetlenül, kizárólag az öt említett teszten nyújtott összesített teljesítményük alapján három (alacsony, közepes, illetve magas) kognitív kontroll csoportba sorolták. Azt találták, hogy a nem-kimerítő képtípusok esetén adott közepes méretű eprek száma szignifikánsan különbözött az egyes csoportok között, egészen pontosan az egyre jobb teljesítményt nyújtó gyerekek csoportjaiban fokozatosan nőtt, míg nem a magas kognitív kontroll csoportban megközelítette a felnőtt szerű szintet. Az eredmények tehát igazolták a szerzők azon hipotézisét, mely szerint a fókuszérzékenység a munkamemória és a végrehajtó funkciók fejlődésével párhuzamosan alakul ki. Noha a következtetések levonásakor tárgyalták annak a kérdését, hogy vajon helytálló-e oksági viszonyt feltételezni a két folyamat között, végül ezt ítélik a lehető legplauzibilisebb magyarázatnak. Ez az eredmény a nyelvvelsajátítás szempontjából kiemelkedően fontos,⁸ és jelentőségét az sem csökkenti, ha a kimerítőséget – a szerzők álláspontjával szemben – nem egy pragmatikai természetű jelentéstartalomként elemezzük. Számos olyan munka született ugyanis, amely pragmatikai folyamatoktól független, pusztán a szintaktikai feldolgozás komplexitásából adódó nehézségek (például a kertősvény-mondatok) esetén mutatott ki összefüggést a felnőtt beszélők teljesítménye és a munkamemória-kapacitás (O'ROURKE 2013), illetve a végrehajtó funkciók fejlettségi szintje (NOVICK ET AL. 2014) között.

⁸ Emellett ez az eredmény egybevághat azzal is, amit ANTONIOU ET AL. (2016) talált a felnőtt beszélők tesztelésénél, vagyis hogy egy adott állítás (pl. egy, a *some* 'néhány' kifejezést tartalmazó mondat) elutasítása annak alacsony informativitása okán összefügg az egyes kísérleti személyek életkorával, valamint munkamemóriájuk kapacitásával is. Ugyanakkor ők is megemlítik azt az eshetőséget, hogy az általuk vizsgált mondatoknál a munkamemória fokozott igénybevétele nem feltétlenül a skaláris implikátúra kikalkulálásához kötődik, hanem az azt megelőző szemantikai feldolgozás eredményének felülírásához. Ehhez azonban egy kétfázisú implikátúra-generálódást kell feltételeznünk, ahogyan azt TOMLINSON ET AL. (2013) teszi.

Korábbi munkáimban én is vizsgáltam a kimerítő értelmezés elsajátításának folyamatát a csak partikula (PINTÉR 2016b) és a szerkezeti fókusz (PINTÉR 2016a) esetén is. A feladat ezekben a kísérletekben is egy mondat-kép megítélési teszt volt, azonban a szerkezeti fókusz interpretációjának tesztelésekor a négy életkori csoport résztvevőinek egyik fele a KAS – LUKÁCS (2013) által alkalmazott bináris választással ítélte meg a mondat-kép párokat, a másik fele pedig a BABARCZY – BALÁZS (2014, 2016) által használthoz hasonló, a kisebb gyermekek életkori sajátosságaihoz is illeszkedő háromelemű skála segítségével. Míg KATSOS – BISHOP (2011), illetve BABARCZY – BALÁZS (2014, 2016) kísérleteiben az alternatívákat kicsi, nagy, illetve óriási eprek reprezentálták, addig én úgy véltem, hogy a különböző méretű jutalmakkal szemben a szomorú, közepes és mosolygó arcok sora sokkal inkább leképezi egy háromelemű skála „hamis”, „közepes”, illetve „igaz” opcióit. Ezt a feltételezést elsősorban arra alapoztam, hogy az utóbbi skálatípus esetén jóval élesebben elkülöníthető egymástól az egyes válaszlehetőségek pozitív, negatív és közbülső jellege. Mivel a válaszadás típusától eltekintve a két feladat minden részlete (a felhasznált anyagtól az elrendezésen át az eszközökig) tökéletesen megegyezett, és a résztvevők is ugyanazokból az életkori csoportokból kerültek ki, a két vizsgálat eredményei összehasonlíthatók voltak egymással. A várakozásokkal összhangban a kétféle feladattípus valóban jelentősen eltérő képet mutatott az anyanyelvi beszélők fókuszérzékenységéről. Míg a bináris választás esetén nem volt szignifikáns különbség a tesztelt négy életkori csoport, azaz a hatéves óvodások, a hétéves, illetve kilencéves kor körüli iskolások, valamint a felnőttek válaszadási mintázata között, addig a háromfokú skála esetén világosan kirajzolódott, hogy a kimerítő értelmezés egyedül az óvodások számára jelentett nehézséget. Vagyis – akárcsak BABARCZY – BALÁZS (2016) kísérlete során – itt is az derült ki, hogy a gyerekek hétéves kor alatt elfogadják a szerkezeti fókuszos mondatokat azoknál a képeknél is, amelyeken a kimerítőség követelménye nem teljesül. Az idősebb gyerekek és a felnőttek ugyanakkor mindenféle tágabb kontextus vagy megelőző kérdés nélkül is következetesen a közepes arcot választották ebben a kondícióban, ami arra utal, hogy problémásnak találták ezeket a párosításokat. Ez pedig – a felnőtt korcsoportban mért reakcióidő-adatok elemzéséhez hasonlóan (l. PINTÉR 2016a: 205–206) – véleményem szerint arra utal, hogy ez a jelentéstartalom a szintaktikailag és prozódiaileg is jelölt szerkezet alkalmazása révén, a kontextustól függetlenül aktiválódik,⁹ és mint ilyen komponens nagy valószínűséggel az előfeltevések körébe sorolható.

⁹ Azt, hogy a fent leírt feladat a kísérlettervezői szándékkal ellentétben mégis egy, a kimerítőségi implikátúra generálódását elősegítő kontextust teremtett, cáfolta a semleges mondatok értelmezését tesztelő kontroll kísérlet, amelyben a háromfokú skála használata

Több szempontból is érdemes ugyanakkor a kontextus lehetséges hatásainak tesztelésével folytatni a vizsgálódást. Egyrészt egyelőre nem tisztázott, hogy a gyerekeket segíti-e a felnőttszerű értelmezés megtalálásában egy, a kimerítő olvasatot támogató kísérleti helyzet teremtése. Amennyiben ez így van, az érvként szolgálhatna az implikátúra hipotézis mellett, vagy legalábbis amellet, hogy a gyerekek korábban képesek az alternatívák kontextusból adódó kizárására (amely a felnőtteknél például a prozódiai fókusz¹⁰ tartalmazó, sőt a semleges szórendű és hangsúlyozású mondatoknál is megjelenhet), és csak ezt követően sajátítják el a kontextustól független kimerítő értelmezés alkalmazhatóságával kapcsolatos szabályokat. Másrészt eddig még a felnőttek preferenciáit illetően is csak olyan munkák láttak napvilágot, amelyekben a kontextus manipulálása kimerült a megelőző kérdés beiktatásában vagy éppen a kísérleti elrendezés megváltoztatásában (GERŐCS ET AL. 2014, KÁLDI – BABARCZY 2016, TÓTH – CSATÁR 2016). Abban pedig nem lehetünk biztosak, hogy az így talált eltérések valóban kontextuális tényezőkből adódnak-e, vagy pusztán arra mutatnak rá, hogy bizonyos kísérleti feladatok alkalmasabbak a szóban forgó olvasat meglétének kimutatására, mint más típusok. A kontextus komplex, több szempontú manipulációjára van tehát szükség, és ennek hatása leginkább talán abban a korcsoportban mérhető, amelyben a korábbi feladatok segítségével eddig nem sikerült egyértelműen kimutatni a kimerítő komponens hozzáférhetőségét. A következőkben tehát erre teszek kísérletet, majd pedig összevetem a kapott adatokat az óvodás korcsoportban mért korábbi eredményekkel.

3. A kontextus szerepét vizsgáló kísérlet

3.1. A kísérlet célja

Amint arról már szó esett, a kísérlet tervezésekor az volt a fő szempont, hogy a kimerítő olvasat aktiválódásának lehető legkedvezőbb feltételeit teremtem meg, és így az óvodáskorú gyerekek is a felnőttekhez hasonlóan értelmezzék a szerkezeti fókuszos mondatokat.

Az első lépés a kísérleti feladatnak egy tágabb kontextusba való beágyazása volt, amely végül egy babaszobában zajló bújócska játék lett. A történet szerint a babaszoba három lakója, a farkas, a cica és a dínó a szobában bújócskáznak. A másik kulcsszereplő egy kesztyűbáb, Süni volt, aki azt állította magáról, hogy bekötött szemmel is meg tudja mondani, hogy mi történik a játék közben. A próbák tehát minden esetben annak a szituációnak az eljátszását jelentették, hogy a

---

ellenére sem volt számottevő a kimerítő értelmezésre utaló válaszok száma (PINTÉR 2016c).

¹⁰ A prozódiai fókusz kimerítő értelmezésének feltételeit részletesen tárgyalja SURÁNYI (2011).

három kisállat közül kettő elbújt, a hunyó pedig addig kereste őket, amíg valakit vagy valakiket meg nem talált. Ezt követően az egyik kísérletvezető megkérdezte Sünit, hogy szerinte kit talált meg a hunyó, amire a Sünival bábozó másik kísérletvezető egy szerkezeti fókuszot tartalmazó mondattal válaszolt. A résztvevő gyerekek feladata az volt, hogy a sematikus arcokból álló háromelemű skála (PINTÉR 2016a, 2016b) segítségével megítéljék, mennyire volt ügyes Süni.¹¹ Ezt követően az első kísérletvezető azt is megkérdezte Sünitől, hogy hol találta meg a hunyó a játékosársát, amire a bábu ismét felelt, a gyerekek feladata pedig ezúttal is a megfelelő arc odaítélése volt. Ez utóbbi kérdésre adott válaszok alapján szűrtem le azt, hogy a résztvevők megértették-e a feladatot és a várt módon használják-e a skála egyes fokait reprezentáló különféle arcokat.

A kimerítő értelmezés aktiválódását ebben a kísérleti elrendezésben több szempontból is elősegítették pragmatikai tényezők. Eleve a bújócska mint játék teremtett egy olyan kontextust, amelyben nagy hangsúlyt kap az, hogy kit, illetve kiket talál meg elsőként a hunyó. Annak érdekében, hogy meggyőződjünk róla, a gyerekek valóban ismerik ezt a játékot és tisztában vannak annak szabályaival, minden esetben azzal kezdtük a kísérletet, hogy elmondattuk a résztvevőkkel, hogyan kell bújócskázni és mi a tétje a megtalálás sorrendjének. A következő lényeges pont a fókuszált összetevőre kérdező megelőző kérdés beiktatása volt, amelynek a kimerítő olvasatok előfordulási arányára gyakorolt pozitív hatását már többen is bizonyították. A szerkezeti fókuszot illetően GERŐCS ET AL. (2014) első kísérlete, valamint TÓTH – CSATÁR (2016) munkája említhető, az angol *only* 'csak' partikulával kapcsolatban pedig HACKL ET AL. (2015) igazolták a kongruens kérdésnek a fókuszált összetevő azonosításában betöltött jelentős szerepét. A válaszként prezentált tesztmondatot illetően két dolgot érdemes kiemelni. Egyrészt azt, hogy minden esetben tárgyi fókuszot tartalmaztak, amelynek jelölete azonban a korábbi kísérlet mondatainak zömével ellentétben nem élettelen, hanem élő volt. Részben ez volt az oka annak, hogy a szereplők bújócskát játszottak, és nem például különböző tárgyakat kellett megtalálniuk, hiszen GUALMINI ET AL. (2003) azt találta, a kimeritőséget a gyerekek nagyobb valószínűséggel társítják ahhoz az összetevőhöz, amelynek jelölete élő szereplő. Másrészt nagyon fontos, hogy a mondat fókuszának releváns alternatívája ebben a kísérleti helyzetben magától értetődően az a másik figura volt, aki az adott körben rajta kívül még bújó volt. Az, hogy a játék eleji bemutatás és a többszöri említés révén az alternatívák explicit módon adva voltak a kontextusban, és így megalkotásuk nem igényelt extra erőforrásokat, MÜLLER ET AL. (2011) eredmé-

---

¹¹ CRAIN – THORNTON (1998) meggyőzően érvel amellett, hogy az ehhez hasonló igazságérték-megítélési feladatokban célszerűbb egy bábu használata, mintsem a felnőtt kísérletvezető állításainak megítéltetése.

neyei alapján is nagymértékben segíthette a kisgyerekeket a helyes értelmezés megtalálásában.

3.2. A kísérlet bemutatása

3.2.1. Résztvevők

A kísérletben 31 óvodás (18 lány és 13 fiú) vett részt, akik 3 év 6 hónapos és 7 év 5 hónapos kor között voltak, átlagéletkoruk pedig 5 év 6 hónap volt. Köztük 18 olyan óvodás volt, akinek életkora a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló korábbi kísérlet (PINTÉR 2016a) résztvevőivel azonos tartományba (azaz öt és fél, illetve hat és fél éves kor közé) esett, az ő átlagéletkoruk 5 év 11 hónap volt. A kísérlet során tesztelt gyerekek közül senki nem vett részt egyik korábbi felmérésben sem.

3.2.2. A kísérleti anyag

Mivel a szerkezeti fókusz értelmezését vizsgáló korábbi kísérlet (PINTÉR 2016a, második kísérlet) eredményei alapján sem a fókuszált összetevő grammatikai szerepe, sem az ige igekötős volta nem befolyásolta a kimerítő értelmezések arányát egyik korcsoportban sem, ezúttal csak egyféle tesztmondat-típust teszteltem, méghozzá az olyan, SOV szórendű mondatokat, amelyben egy topikalizált alany és egy fókuszált tárgy szerepelt az igekötős ige előtt. A tesztkörökben feltett kérdést és a rá válaszoló tesztmondatot a (2) alatti példa szemlélteti.

(2) *Kit talált meg a farkas?*

A farkas [A CICÁT]_{FOC} találta meg.

A tesztmondatok három különböző kondícióban hangzottak el. Az *igaz* kontroll kondícióba azon szituációk sorolhatók, amelyekben a hunyó valóban csak az említett játékost találta meg. Az ugyancsak kontroll kondíciónak számító *hamis* kondícióban a célmondat állítása nem teljesült, mivel a hunyó egy másik játékosra talált rá. Végül a *kritikus kimerítő olvasatban* *hamis* kondíciót az olyan teszthelyzetek alkották, amelyekben a hunyó mindkét játékostársát egyszerre találta meg ugyanazon a helyen, például a (2) alatti párbeszéd esetén az 1. ábrán látható módon a farkas nem csak a cicát, hanem a dínót is megtalálta a szekrénybe bújva.

Mindhárom kondícióhoz 4–4 tesztkör tartozott, így összesen 12 alkalommal játszódtott le a fent leírt bújóska jelenet. Amint már említettem, mindegyik esetben két kérdés hangzott el, és így a gyerekeknek Süni ezekre adott 24 válaszát kellett megítélnie. Az e kísérlet szempontjából fillernek számító második kérdés–válasz párok valójában HARMATI-PAP VERONIKA (2016) kísérletének tesztkörei voltak, amelyek segítségével az *előtt* és *mögött* névutók térbeli értelmezését mérte fel.

1. ábra: A kritikus kimerítő olvasatban hamis kondíció utolsó jelenete

3.2.3. A kísérlet menete

A feladatot a gyerekek egy elkülönített helyiségben, két kísérletvezető jelenlétében végezték. Az előttük lévő asztalon állt a 33 x 51 cm alapterületű babaszoba, amelyben a szabályok átbeszélését és a szereplők bemutatását követően az egyik kísérletvezető eljátszotta a bújócska köreit. A másik kísérletvezető Sünivel bábozva válaszolt a kérdésekre, a gyerekek pedig kiválasztottak egyet az előttük lévő, kartonpapírra nyomtatott, színes kártyák közül, amelyek a korábbi kísérletekből már ismert, arcokból álló skálát jelenítették meg. A 12 kör meghatározott sorrendben lett bemutatva, mivel a játékban a hunyó minden negyedik kör után cserélődött, és így csak egyféleképpen voltak csoportosíthatók az egyes játékosokat hunyóként, illetve bújóként szerepeltető tesztmondatok. Egy ülés körülbelül 10 percig tartott, és videofelvétel is készült róla.

3.3. Predikciók

Két fő predikció fogalmazható meg arra vonatkozóan, hogy a kontextuális tényezők manipulálásának lesz-e hatása, illetve ha igen, milyen mértékű lesz és mennyire függ majd a gyerekek korától.

Az első predikció úgy foglalható össze, hogy ha a vizsgált korcsoportban a korábbi eredményekhez (PINTÉR 2016a, második kísérlet) képest ugrásszerűen megnő a közepes, illetve szomorú arcok aránya a kimerítő olvasatban a hamis kondíció megítélésekor, vagyis ebben a kontextusban a kimerítő értelmezés valóban többször aktiválódik, akkor feltételezhető, hogy az óvodáskorú gyerekek még csak a beszédhelyzetre támaszkodva tudják kimerítően érteni a szerkezeti fókusz tartalmzó mondatokat. Ennek teljesülésekor pedig az is kijelenthető, hogy a feldolgozási mechanizmusuk a felnőtt beszélőkéltől eltérő,

hiszen a korábbi kísérletben ugyanezen skálatípus alkalmazásával azt találtam, hogy a felnőttek kontextustól függetlenül kimerítő értelmezést társítanak ehhez a szerkezetípushoz (PINTÉR 2016a). Ha viszont a kísérleti elrendezés ennyire komplex átalakítása sem hoz számottevő változást a gyerekek válaszadási mintázaiban, az kihívást jelentene a kimeritőséget társalgási implikaturaként tárgyaló elemzések számára, és így – a korábbi eredményeimmel összhangban – az előfeltevés hipotézis mellett szólna. Ebben a megközelítésben pedig az elsajátítás szempontjából releváns következtetés az lenne, hogy a gyerekek sem az előfeltételezett komponenshez nem férnek hozzá, sem pedig a kontextusból nem tudják elvonni azokat a tényezőket, amelyek a fókuszált összetevő alternatíváit kizáró értelmezést támogatják.

A második predikció a kísérlet során tesztelt, kizárólag óvodás gyerekekből álló csoporton belül jósol különbséget az életkor függvényében. Mivel három és féléves volt a legfiatalabb résztvevő, és közel hét és féléves a legidősebb, okkal várhatunk akár jelentős különbséget is a kontextuson alapuló értelmezések arányában. Az is elképzelhető például, hogy az első predikcióval kapcsolatban említett lehetséges kimenetek mindegyike megvalósul a gyerekek egyes korcsoportjaiban. Amennyiben ez a két tényező mégsem függ össze, úgy valószínűsíthető, hogy a hatéves és hétéves kor körüli gyerekek jellemző válaszadása között korábban megfigyelt, jelentős különbség nem folyamatosan csökken az óvodáskor folyamán, hanem csak az iskolás kor kezdetén tűnik el.

3.4. Eredmények

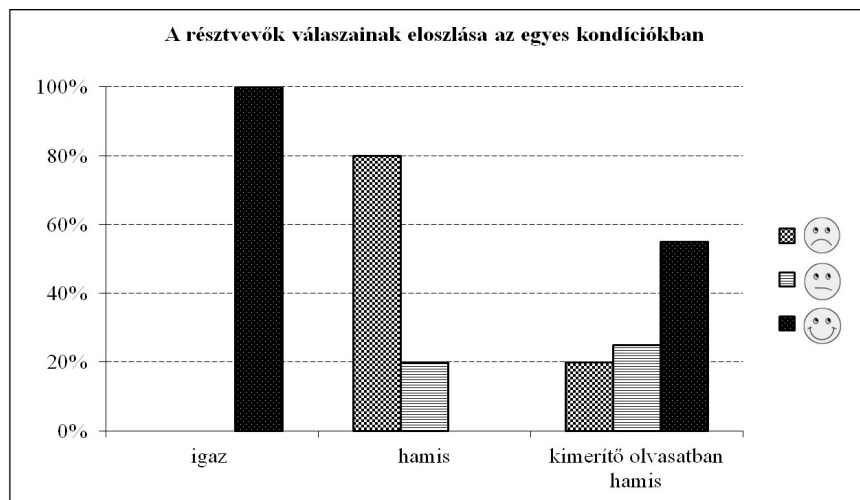
Az ordinális skálát alkotó választípusok csak nem-parametrikus statisztikai próbák használatát tették lehetővé, amelyek közül ezúttal a Friedman ANOVA tesztet és a Wilcoxon-féle előjeles rangpróbát alkalmaztam, a kapott p értékeken pedig minden esetben Bonferroni-korrekciót végeztem. A gyerekek életkorának és az egyes választípusok gyakoriságának összefüggéseit a viszonylag alacsony elemszám, illetve a normál eloszlás feltételének nem teljesülése miatt a nem-parametrikus Kendall-féle τ korrelációs együttható segítségével mértem. Az összes elemzést az R program (R Core Team 2014) segítségével végeztem.

A résztvevő gyerekek között egyetlen négyéves kisfiú volt, akit az igaz és hamis teszt-kondíciókban, illetve a névutós kifejezéseket tartalmazó mondatok értelmezését mérő próbákban nyújtott teljesítménye alapján ki kellett zárunk a vizsgálatból. A továbbiakban így kizárólag a fennmaradó 30 óvodás adatait elemzem.

Legelőször is érdemes szemügyre venni a 2. ábrát, amely a szerkezeti fókusz tartalmazó mondatok esetén adott összes választ tartalmazza teszt-kondíciókra lebontva. Amint látjuk, az igaz kondícióban minden egyes próbában a mosolygó arcot adták Süninek, és az ugyancsak kontrollként szereplő hamis kondícióban is

a helyes, azaz az elutasító válaszok domináltak. Ugyanakkor a kimerítő olvasatban hamis teszhelyzetekben csoportszinten ezúttal sem beszélhetünk egységes válaszadról. Bár 55%-os arányával a mosolygó arc volt túlsúlyban, és ennek kevesebb, mint a fele, mindössze 25% volt a közepes arcok előfordulási aránya,¹² mégis azt látjuk, hogy a szomorú arcok 20%-át is beleszámolva lényegében fele-fele arányban születtek elfogadást és elutasítást kifejező válaszok.

2. ábra: A kísérletben részt vevő gyerekek összesített eredményei

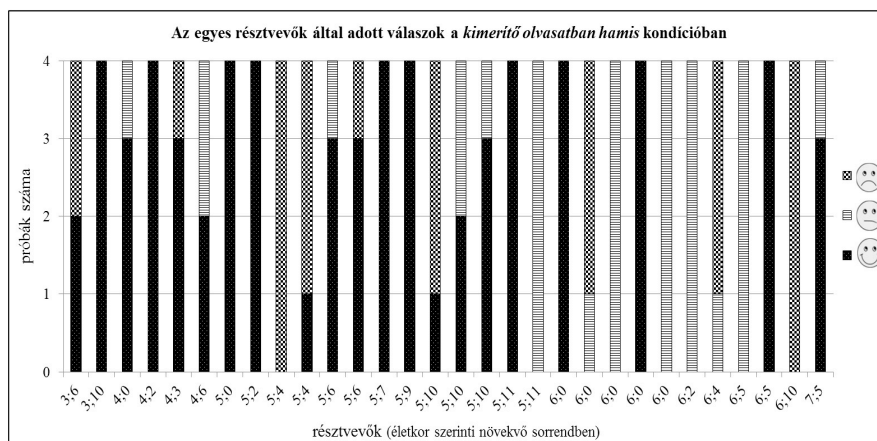

A háromféle teszhelyzetben adott válaszokat összevető Friedman ANOVA egyértelműen kimutatta a kondíció szignifikáns hatását: $\chi^2(2) = 190.12$, $p < 0.001$. A páronkénti összevetés is szignifikáns különbséget mutatott mind a három kondíció-kombinációban, vagyis nem csupán az igaz és hamis kondíciókban adott válaszok tértek el ($V = 7260$, $p < 0.001$), hanem a kimerítő olvasatban hamis jelenetek megítélése is különbözött mind az igaz ($V = 1485$, $p < 0.001$), mind pedig a hamis ($V=3555.5$, $p < 0.001$) kondícióétól. A kimerítőség követelményét megsértő teszhelyzetekben tehát mindkét, a célmondat állítása alapján egyértelműen megítélhető szituációtól eltérő módon válaszoltak a gyerekek, ám e különbség mértéke és a mosolygó arcok dominanciája egyaránt inkább az igaz, mintsem a hamis típusal rokonítja a kritikus kondíciót.

¹² A közepes opció választása azért bír különösen nagy jelentőséggel, mert a korábbi mondat-kép megítélési tesztekben az idősebb gyerekek és a felnőtt anyanyelvi beszélők is jellemzően ezt találták a legalkalmasabbnak a szerkezeti fókuszot tartalmazó mondatok és a kimerítőség követelményét megsértő képek viszonyának leírására. Ez ráadásul a skála megjelenési formájától függetlenül így volt, azaz mind a jelen kísérletben is használt arcok (PINTÉR 2016a), mind a különböző méretű eprek (BABARCZY – BALÁZS 2016) esetén.

Ha a kimerítő olvasatban hamis kondícióban kapott összes választ résztvevőkre lebontva vizsgáljuk, érdekes megfigyeléseket tehetünk az életkor szerepére vonatkozóan is.

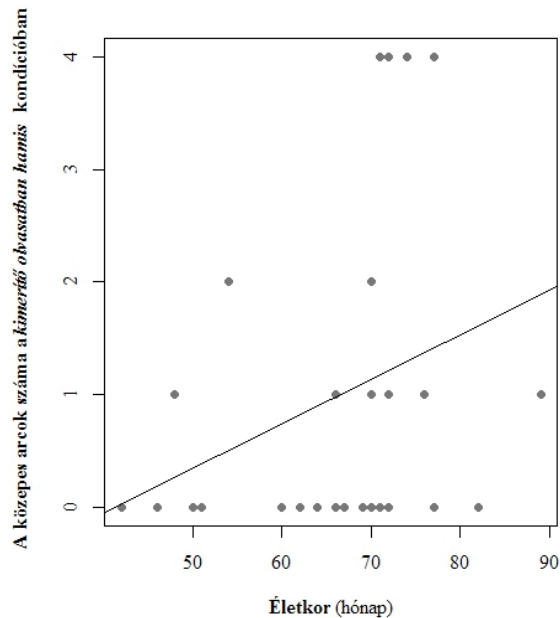
3. ábra: Az egyes résztvevők eredményei a kimerítő olvasatban hamis kondícióban

Amint az a 3. ábrán látható, 16 olyan kisgyerek volt, aki a 4 tesztkörből legalább háromszor mosolygó arcot adott Süninek a szerkezeti fókuszos mondat elhangzását követően. Érdekes kiemelni azt is, hogy köztük volt az a kisfiú is, aki a csoportból egyedülként már elmúlt hétéves. A próbák legalább 75%-ában elutasító választ 11 óvodás adott, és köztük vegyesen voltak olyanok, akik a hallott mondat és az eljátszott szituáció közötti összeférhetetlenséget a szomorú, illetve a közepes arccal jelölték, ketten pedig ezt a két lehetőséget variálták. A szomorú arcot preferáló gyerekek közül a legfiatalabb egy 5 év 4 hónapos kisfiú volt, a közepes arcok dominanciája pedig elsőként egy 5 év 11 hónapos kislánynál jelent meg. Csupán a gyerekek 10%-a (3 fő) adott a próbák egyik felében elfogadó, másik felében pedig elutasító választ, vagyis az ő válaszájuk teljesen véletlenszerű volt. Bár a 3. ábrán azt látszik, hogy hatéves kor körül, illetve afelett jóval nagyobb arányban vannak az elutasító válaszok valamelyikét preferáló óvodások, mégis érdemes statisztikai próbák segítségével mérni az életkor és az egyes választípusok számának alakulása közti korrelációkat.

Az életkor emelkedése és a kimerítő értelmezésre utaló közepes arcok egyre gyakoribb használata között valóban kimutatható egy gyenge pozitív korreláció ($\tau = 0.2989$, $p < 0.05$), amelyet a 4. ábra szemléltet. Bár nem szignifikáns mértékben, de kétségtelenül volt összefüggés a gyerekek életkora és az általuk adott mosolygó arcok számának csökkenése között is ($\tau = -0.2753$, $p = 0.0546$). A határozott elutasítást kifejező szomorú arcok arányával kapcsolatban viszont nem beszélhetünk hasonló tendenciáról ($\tau = -0.0232$, $p = 0.8763$).

4. ábra: A kimerítő olvasatban hamis kondícióban adott közepes arcok számának alakulása az életkor függvényében

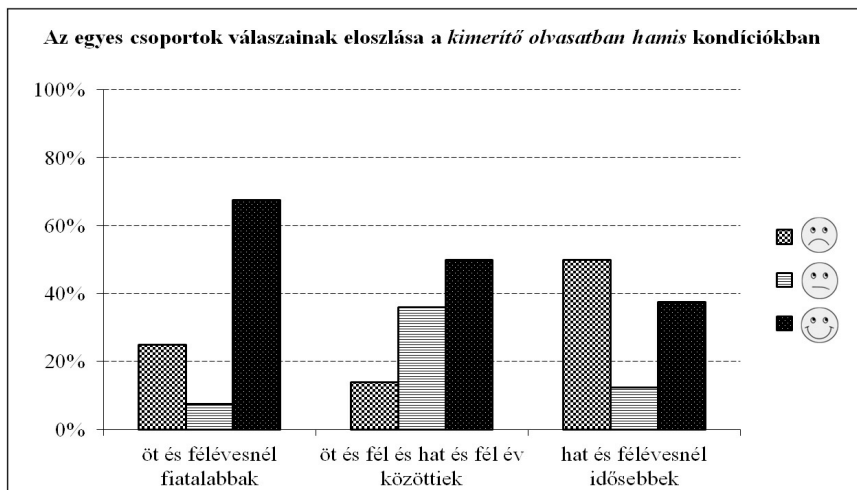

Mivel az életkornak volt szerepe a kimerítő értelmezés aktiválódásában, mindenképp érdemes eszerinti bontásban is megvizsgálni az eredményeket, különös tekintettel a korábbi kísérletben (PINTÉR 2016a) részt vevő gyerekekkel azonos életkorú, azaz hat éves kor körüli óvodások válaszaira, hiszen valójában csak ezek arányát viszonyíthatjuk a korábbi adatokhoz.

A résztvevő gyereket aszerint csoportosítottam, hogy az előző kísérlet résztvevőikhez képest milyen korúak voltak, így végül a következő három csoport jött létre: öt és félévesnél fiatalabbak ($N = 10$, átlagéletkor: 4;6), öt és féléves és hat és féléves kor közöttiek ($N = 18$, átlagéletkor: 5;11), valamint hat és félévesnél idősebbek ($N = 2$, átlagéletkor: 7;2).¹³ Mivel a kontroll kondíciókban a gyerekek életkortól függetlenül jól teljesítettek, csak a kritikus kimerítő olvasatban hamis teszhelyzetekben adott válaszokat vizsgálok, illetve csak ezeket szemléltetem az 5. ábrán.

¹³ Statisztikai összehasonlítást az egyes csoportok között a tagok számának jelentős különbsége, kiváltképp az utolsó csoport kiugróan alacsony létszáma természetesen nem tett lehetővé. Céлом elsősorban a korábbi kísérlet eredményeivel való összevethetőség növelése volt, amely kutatásban ráadásul az itteni utolsó, mindössze kétfős csoport tagjai életkoruk alapján már az első osztályos iskolások sávjába tartoztak volna.

5. ábra: A kimerítő olvasatban hamis kondícióban adott válaszok életkor szerinti bontásban

A mosolygó arcok arányának tendenciózus csökkenése mellett ezúttal az a legszembetűnőbb eredmény, hogy a számunkra leginkább érdekes középső csoportban az elfogadó, illetve az összesített elutasítást kifejező választípusok pontosan 50-50%-os arányban oszlottak meg, csoportszinten tehát abszolút véletlenszerű válaszadásról beszélhetünk. Igen fontos felidézni ugyanakkor azt az 3. ábra kapcsán már említett adatot, hogy az esetek túlnyomó többségében (ebben a csoportban a 18-ból 17 gyereknél) nem az egyes résztvevők bizonytalan válaszadásáról van szó. Vagyis nem az egyéneket, hanem ezt az életkori csoportot jellemzi az elutasítás és elfogadás kettőssége a szerkezeti fókusz tartalmazó tesztmondatok megítélését illetően. A fiatalabb csoportban az elutasító, különösen a felnőttszerű értelmezést tükröző közepes válaszok alacsonyabb számban voltak jelen, és itt nagyobb volt a véletlenszerű módon reagáló gyerekek aránya is. Mindössze két olyan, öt és félvesnél kisebb óvodás akadt, aki rendre el-utasította Süni állításait a kimerítőség követelményének nem teljesülése esetén.

3.5. Diskusszió

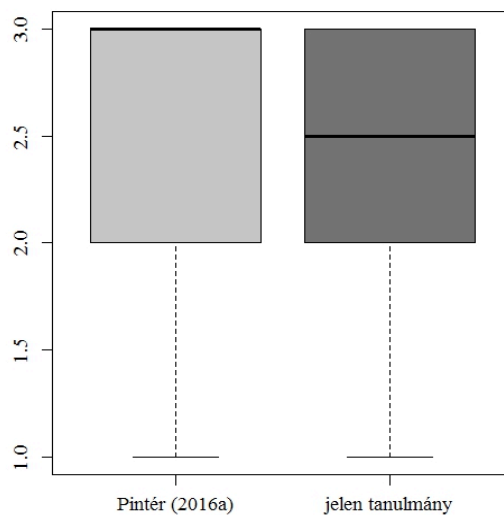
Ezen a ponton visszatérek a korábban megfogalmazott két fő predikcióhoz, melyek a kísérleti helyzet megváltoztatásának hatásait próbálták megjósolni.

Ami az elutasító válaszok jelentős növekedését előrejelző első predikciót illeti, itt a jóval kevésbé várt második forgatókönyv játszódott le, nem találtam ugyanis a korábbiakhoz képest megváltozott mintázatot sem az összes résztvevő adatainak együttes elemzésekor, sem pedig a hatéves kor körüli gyerekeknél.

Noha a kimerítő olvasatban hamis kritikus kondíció válaszai szignifikánsan különböztek a kontroll kondíciókéitól, ez már az összehasonlítási alapot jelentő korábbi kísérletben (PINTÉR 2016a, második kísérlet) is teljesült, mégsem beszélhettünk felnőttszerű válaszadásról. Az kétségtelen, hogy a kimerítő értelmezés hiányára utaló, azaz az elfogadó válaszok aránya a korábbi 64%-ról a hatévesek esetén 50%-ra csökkent, tehát valamelyest visszaesett. Mindenképpen tanulságos viszont összevetni a 6. ábra diagramjának oszlopait is, amelyek a hatéves kor körüli óvodások válaszainak eloszlását illusztrálják a tágabb kontextus nélküli, illetve a mostani kísérleti feladat esetén.¹⁴

6. ábra: A hatéves kor körüli óvodások válaszai a két kísérlet kimerítő olvasatban hamis kondíciójában

Ekkora eltérés esetén semmiképpen nem vonható le az a következtetés, hogy a gyerekek teljesítménye a kontextus segítségével akár a felnőttszerű szintet is elérheti. Csupán az állapítható meg, hogy kis mértékben már valóban tudják hasznosítani a beszédhelyzetből elvonható, kimerítő értelmezést támogató tényezőket. Ez pedig leginkább abban nyilvánult meg, hogy a korábbi kísérlethez képest alacsonyabb volt a többféle választípus között hezitáló gyerekek aránya. Ebben a kísérletben ugyanis csak résztvevők 10%-a (30-ból 3 fő) adott az esetek egyik felében elfogadó, a másik felében elutasító választ – szemben a korábbi 60%-os aránnyal (15-ből 9 fő), és közelítve a korábbi kísérlet hétéveseinek 20%-os arányához (15-ből 3 fő). Úgy tűnik tehát, hogy könnyebb volt döntést hozni-

¹⁴ A statisztikai elemzésben a szomorú arcot az 1-es, a középet a 2-es, a mosolygó arcot pedig a 3-as szám reprezentálta.

uk, illetve ahhoz ragaszkodniuk ebben a feladatban, mint abban, amelyikben nem állt rendelkezésükre tágabb kontextus. Az viszont, hogy az óvodások többsége számára ez a segítség sem volt elegendő, szintén azt sugallja, hogy a szerkezeti fókuszot tartalmazó tesztmondatok interpretációjával kapcsolatos nehézségek nem magyarázhatók pusztán a releváns értelmezés kiválasztásának lehetséges problémái mentén.

Áttérve ez életkori különbségeket tárgyaló második predikcióra, kismértékű összefüggést találtam az életkor és a kimerítő olvasat aktiválódása között, illetve a három korcsoport esetén is a mosolygó arcok arányának csökkenését figyeltem meg (a fiatalabbaktól az idősebbek felé haladva 67.5%, 50% illetve 37.5%). Mindenképpen beszélhetünk tehát óvodáskorban lezajló változásról is, noha az igazán jelentős lépés az eddigi eredmények alapján hétéves kor körüli időszakra tehető. Látható, hogy annál a már iskoláskorúnak számító két gyereknél, akik ezúttal az utolsó csoportot alkották, már a véletlenszerű szint alá csökkent a mosolygó arcok gyakorisága, megközelítve ezzel a korábbi kísérlet hétéveseinek 27%-os elfogadási arányát, amely már nem különbözött szignifikánsan a felnőtt résztvevők 13%-os eredményétől sem. Ugyanakkor a kimerítőség követelményének figyelmen kívül hagyására utaló válaszok fokozatos eltűnése a jelen kísérlet eredményeinek tükrében nem úgy zajlik, hogy a gyerekek kezdetben teljesen következtelenül válaszolnak, és aztán egyre gyakrabban adnak helyes, azaz elutasító választ. Éppen ellenkezőleg az látszik, hogy az életkor előrehaladtával egyre nő azoknak a száma, akik rendre elutasítják a szerkezeti fókuszos mondatokat ezekben a teszthelyzetekben, és ezzel párhuzamosan egyre kevesebben maradnak olyanok, akik minden próbában, vagy legalábbis azok zömében elfogadó választ adnak. Ezen a ponton egy újabb lényeges eltérésre figyelhetünk fel a korábbi kísérlet alapján valószínűsíthető elsajátítási folyamathoz képest. Ott ugyanis éppen az különböztette meg a hatéves óvodásokat a hétéves iskolásoktól, hogy az utóbbiban jelentősen alacsonyabb volt a bizonytalan résztvevők aránya, és a leggyakoribb mintázat ehelyett egyre inkább a felnőttszerű, következetesen elutasító válaszadás lett. Ez tulajdonképpen ugyanarra vezethető vissza, mint a véletlenszerű szinthez közeli mintázatot mutató gyerekek arányának előbb említett különbsége, tudniillik hogy ebben a kísérleti kontextusban a legtöbb óvodás elköteleződött valamelyik értelmezés mellett. Ami érdekes, hogy ez nem feltétlenül a kimerítő olvasat javára történt, sőt mi több, míg a korábbi kísérletben 33% (15 főből 5) fogadta el a próbák legalább háromnegyedében a kimerítő olvasatban hamis képtípust, addig itt 50% (18 hatévesből 9) adott igazat Süninek akkor is, ha a hunyó egyszerre két játékost is megtalált. Fontos hangsúlyozni, hogy BABARCZY – BALÁZS (2016) ugyancsak tágabb kontextus alkalmazása nélkül végzett kísérlete is az utóbb említett stratégiát támasztja alá. Ők is azt találták ugyanis, hogy a magas kognitív kontroll csoportba sorolt gyerekek következetesen felnőttszerűen teljesítettek, ellenben az alacsonyabb szintű cso-

portok tagjai csak elvétve használták a közepes opciót. Ráadásul én is csak gyenge korrelációt találtam az életkor és a közepes válaszok arányának növekedése között, vagyis valószínű, hogy BABARCZY – BALÁZS (2016) hipotézisének megfelelően itt is nagyobb bejósoló erő tulajdonítható a gyerekek egyéb képességeinek, így például végrehajtó funkcióik, illetve munkamemóriájuk fejlettségi szintjének, mint annak, hogy milyen korúak.

4. Összegzés

A kontextuális tényezők szerepét vizsgáló kísérletből levonható elsődleges következtetés az, hogy az óvodáskorú gyerekeket a jelentős mértékben megváltoztatott kísérleti elrendezés is legfeljebb annyiban tudja segíteni, hogy megkönnyítí számukra egy adott stratégia kiválasztását, illetve következetes alkalmazását. Az eredmények ugyanakkor nem erősítették meg azt a feltételezést, mely szerint a hasonló kontextuális manipulációk a kimerítő olvasat hozzáférhetőségének növelésére is alkalmasak. Ily módon a kapott adatok tükrében azt sem állíthatjuk, hogy a kisgyermek hamarabb képesek lennének arra, hogy kizárják a fókuszpozícióba mozgatott összetevő jelölétének alternatíváit azokban az esetekben, ahol ezt az értelmezést a beszédhelyzet is egyértelműen támogatja. Ez pedig komoly kihívást jelent a kimerítő komponenst társalgási implikaturaként számon tartó elemzések számára is, hiszen a skaláris kifejezésekkel kapcsolatban már számos kísérlet bizonyította, hogy megfelelő kísérleti kontextusban a gyerekek számára is könnyen, vagy legalábbis jelentősen könnyebben elérhető az implikált jelentés, annak ellenére is, hogy más típusú feladatok a felnőtt szerű pragmatikai kompetencia teljes hiányára engednek következtetni. Természetesen az sem zárható ki, hogy a szerkezeti fókuszot tartalmazó mondatok esetén is van egy ilyen hatással bíró kontextus, és ez a kísérleti elrendezés volt az, amely a korábbi munkákban említett számos tényező kontrollálása ellenére sem tudta betölteni ezt a szerepet. Egyrészt tehát érdemes lehet tovább keresnünk a kimerítő értelmezés előcsalogatására leginkább alkalmas módszert. Másrészt viszont – amint azt a tanulmány egyik lektora, illetve a kísérlet eredményeinek megvitatásakor korábban KÁLDI TAMÁS is javasolta – mindenképpen célszerű volna ugyanebben a kísérleti kontextusban megvizsgálni a fókuszot nem tartalmazó, semleges szórendű mondatok megítélését is, hiszen ily módon minden eddiginél világosabban kimutatható lenne a pragmatikai tényezők szerepe. Ebben az esetben ráadásul minden életkori csoport válaszai fontos új eredményekkel szolgálnának, hiszen a semleges szórendű és hangsúlyozású mondatokat a jelen kísérletben is alkalmazott skála segítségével eddig még csak olyan teszhelyzetben vizsgáltam, amelyben a kimerítősségi implikatura generálódása nem volt várható, és az esetek döntő többségében nem is következett be (PINTÉR 2016c). A szerkezeti fókuszot tartalmazó mondatokkal végzett eddigi kísérleteim eredményei ugyanakkor egy-

öntetűen arra utalnak, hogy e szerkezet típus esetén az alternatívákat kizáró olvasat egy, a nem éppen tárgyalt tartalom részét képező előfeltevés, amelynek feldolgozása a hétéves kor alatti, óvodás korú gyerekek számára a kontextustól függetlenül nehézséget jelent.

Irodalom

- ANTONIOU, KYRIAKOS – CUMMINS, CHRIS – KATSOS, NAPOLEON (2016), Why only some adults reject under-informative utterances. *Journal of Pragmatics* 99: 78–95.
- BABARCZY ANNA – BALÁZS ANDREA (2014), A felnőttek és a négyévesek ige előtti fókuszos mondat értelmezése. Előadás a XVI. Pszicholingvisztikai Nyári Egyetemen, Balatonalmádi, 2014. május 25–29.
- BABARCZY ANNA – BALÁZS ANDREA (2016), A kognitív kontroll és a preverbális fókusz értelmezése. In: KAS 2016: 151–163.
- BENDE-FARKAS, ÁGNES (2009), Adverbs of quantification, it-clefts and Hungarian focus. In: É. KISS KATALIN (szerk.), *Adverbs and adverbial adjuncts at the interfaces*. Mouton de Gruyter, Berlin. 317–348.
- BÜRING, DANIEL – KRIŽ, MANUEL (2013), It's that, and that's it! Exhaustivity and homogeneity presuppositions in clefts (and definites). *Semantics & Pragmatics* 6: 1–29.
- CRAIN, STEPHEN – THORNTON, ROSALIND (1998), *Investigations in Universal Grammar: A Guide to Experiments on the Acquisition of Syntax and Semantics*. MIT Press, Cambridge, MA.
- DESTRUEL, EMILIE – VELLEMAN, DAN BRIDGES – ONEA, EDGAR – BUMFORD, DYLAN – XUE, JINGYANG – BEAVER, DAVID (2015), A cross-linguistic study of the non-at-issueness of exhaustive inferences. In: SCHWARZ, FLORIAN (ed.), *Experimental Perspectives on Presuppositions*. Springer, Berlin. 135–156.
- DEVEAUGH-GEISS, JOSEPH P. – ZIMMERMANN, MALTE – ONEA, EDGAR – BOELL, ANNA-CHRISTINA (2015), Contradicting (not-)at-issueness in exclusives and clefts: An empirical study. *Proceedings of SALT 25*: 373–393.
- É. KISS, KATALIN (1998), Identificational focus versus information focus. *Language* 74: 245–273.
- É. KISS, KATALIN (2010), Structural focus and exhaustivity. In: ZIMMERMANN, MALTE – FÉRY, CAROLINE (eds), *Information Structure: Theoretical, Typological and Experimental Perspectives*. Oxford University Press, Oxford. 64–88.
- É. KISS KATALIN (2011), Szerkezetileg kódolt előfeltevés a magyar mondat szerkezetben. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 23: 245–263.
- GAZDAR, GERALD (1979), *Pragmatics: Implicature, presupposition, and logical form*. Academic Press, New York.
- GERŐCS, MÁTYÁS – BABARCZY, ANNA – SURÁNYI, BALÁZS (2014), Exhaustivity in Focus: Experimental Evidence from Hungarian. In: EMONDS, JOSEPH – JANEBOVÁ, MARKÉTA (eds), *Language Use and Linguistic Structure*. Palacky University, Olomouc. 181–194.

- GUALMINI, ANDREA – MACIUKAITE, SIMONA – CRAIN, STEPHEN (2003), Children's insensitivity to contrastive stress in sentences with 'only'. *University of Pennsylvania, Working Papers in Linguistics* 8: 87–100.
- GUASTI, MARIA TERESA – CHIERCHIA, GENNARO – CRAIN, STEPHEN – FOPPOLO, FRANCESCA – GUALMINI, ANDREA – MERONI, LUISA (2005), Why children and adults sometimes (but not always) compute implicatures. *Language and cognitive processes* 20: 667–696.
- GYURIS BEÁTA – MOLNÁR CECÍLIA SAROLTA (2016), Jól emlékszem, hogy erről a jelenségről nem írt még senki? In: *KAS 2016*: 179–198.
- HACKL, MARTIN – SUGAWARA, AYAKA – WEXLER, KEN (2015), Question–Answer (in)congruence in the acquisition of only. In: Grillo, ELIZABETH – JEPSON, KYLE (eds), *BUCLD 39: Proceedings of the 39th annual Boston University Conference on Language Development*. Cascadilla Press, Somerville, MA. 204–217.
- HARMATI-PAP, VERONIKA (2016), Before and After with Temporal and Spatial Meaning in Language Acquisition. Poszter-prezentáció a VIII. International Conference of Language Acquisition konferencián, Palma de Mallorca, Spanyolország, 2016. szeptember 7–9.
- HORN, LAURENCE R. (1981), Exhaustiveness and the semantics of clefts. In: BURKE, VICTORIA E. – PUSTEJOVSKY, JAMES (eds), *North Eastern Linguistic Society (NELS) 11*. University of Massachusetts, Amherst. 125–142.
- HORVÁTH JÚLIA (2005), Is „focus movement” driven by stress? In: PIÑON, CHRISTOPHER – PÉTER, SIPTÁR (eds), *Approaches to Hungarian 9: Papers from the Düsseldorf conference*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1–40.
- HORVÁTH, JÚLIA (2007), Separating focus movement from focus. In: KARIMI, SIMIN – SAMIAN, VIDA – WILKINS, WENDY K. (eds), *Phrasal and clausal architecture: Syntactic derivation and interpretation*. John Benjamins, Amsterdam. 108–145.
- KAS, BENCE – LUKÁCS, ÁGNES (2013), Focus sensitivity in Hungarian adults and children. *Acta Linguistica Hungarica* 60: 217–245.
- KARTTUNEN, LAURI (1974), Presupposition and linguistic context. *Theoretical Linguistics* 1: 181–194.
- KATSOS, NAPOLEON – BISHOP, DOROTHY V. M. (2011), Pragmatic Tolerance: Implications for the Acquisition of Informativeness and Implicature. *Cognition* 120: 67–81.
- KÁLDI TAMÁS – BABARCZY ANNA (2016), A magyar fókusz és a skaláris implikatúrák: Egy szemmozgáskövetéses kutatás eredményei. In: *KAS 2016*: 333–46.
- KÁLMÁN LÁSZLÓ – VAN LEUSEN, NOOR (1993), *The semantics of free focus*. ILLC, Amsterdam.
- KAS BENCE (szerk.) (2016), „Szavad ne feledd!”. *Tanulmányok Bánréti Zoltán tiszteletére*. Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- KENESEI ISTVÁN, (1986), On the logic of Hungarian word order. In: ABRAHAM, WERNER – DE MEIJ SJAAK (eds), *Topic, Focus and Configurationality*. John Benjamins, Amsterdam. 143–159.
- KENESEI ISTVÁN (1989), Logikus-e a magyar szórend? *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 17: 105–152.

- MÜLLER, ANJA – SCHULZ, PETRA – HÖHLE, BARBARA (2011), Pragmatic children: How children interpret sentences with and without only. In: MEIBAUER, JÖRG – STEINBACH, MARKUS (eds), *Experimental Pragmatics/Semantics*. John Benjamins, Amsterdam. 79–100.
- NOVECK, IRA A. (2001), When children are more logical than adults: Experimental investigations of scalar implicatures. *Cognition* 78: 165–188.
- NOVICK, JARED M. – HUSSEY, ERIKA – TEUBNER-RHODES, SUSAN – HARBISON, J. ISAIAH – BUNTING, MICHAEL F. (2014), Clearing the garden-path: improving sentence processing through cognitive control training. *Language, Cognition and Neuroscience* 29: 186–217.
- ONEA, EDGAR (2009). Exhaustiveness of Hungarian focus. Experimental evidence from Hungarian and German. In: RIESTER, ARNDT – ONEA EDGAR (eds), *Focus at the syntax–semantics interface*. University of Stuttgart, Stuttgart. 53–68.
- ONEA, EDGAR – BEAVER, DAVID (2011), Hungarian focus is not exhausted. In: COMPANNY, ED – ITO, SATOSHI – LUTZ, DAVID (eds), *Proceedings of the 19th Semantics and Linguistic Theory Conference*. eLanguage. 342–359.
- O’ROURKE, POLLY (2013), The interaction of different working memory mechanisms and sentence processing: A study of the P600. In: KNAUFF, MARKUS – PAUEN, MICHAEL – SEBANZ, NATALIE – WACHSMUTH, IPKE (eds), *Proceedings of the 35th Annual Conference of the Cognitive Science Society*. Cognitive Science Society, Austin, TX. 1097–1102.
- PAPAFRAGOU, ANNA – MUSOLINO, JULIEN (2003), Scalar implicatures: experiments at the semantics–pragmatics interface. *Cognition* 86: 253–282.
- PERCUS, ORIN (1997), Prying open the cleft. In: KUSUMOTO, KIYOMI (eds), *Proceedings of the 27th Annual Meeting of the North East Linguistic Society*. GLSA, Amherst. 337–351.
- PINTÉR LILLA (2016a), A magyar szerkezeti fókusz kimerítő értelmezésének kísérletes vizsgálata. In: BALÁZS JÓZSEF – BOJTOS ANITA – PAÁR TAMÁS – TOMPA ZSÓFIA – TURI GERGŐ – VADÁSZ NOÉMI (szerk.), *Studia Varia – Tanulmánykötet*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest. 191–212.
- PINTÉR LILLA (2016b), Preschoolers’ interpretation of the focus particle csak ‘only’ in Hungarian. In: BELLAMY, KATE – KARVOVSKAYA, ELENA – KOHLBERGER, MARTIN – SAAD, GEORGE (eds), *ConSOLE XXIII: Proceedings of the 23rd Conference of the Student Organization of Linguistics in Europe (7–9 January 2015, Paris)*. Leiden University Centre for Linguistics, Leiden. 200–220.
- PINTÉR, LILLA (2016c), The acquisition of asserted, presupposed, and pragmatically implied exhaustivity in Hungarian. *Kézirat, Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet, Budapest*.
- POTTS, CHRISTOPHER (2005), *The logic of conventional implicatures*. Oxford University Press, New York.
- R CORE TEAM (2014), *R: A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing. Vienna, Austria. URL <http://www.R-project.org/>

- SIMONS, MANDY – TONHAUSER, JUDITH – BEAVER, DAVID – ROBERTS, CRAIGE (2010), What projects and why. *Proceedings of SALT 20*: 309–327.
- SKOPETEAS, STAVROS – FANSELOW, GISBERT (2011), Focus and the exclusion of alternatives: On the interaction of syntactic structure with pragmatic inference. *Lingua* 121: 1693–1706.
- SURÁNYI BALÁZS (2011), A szintaktikailag jelöletlen fókusz pragmatikája. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 23: 281–313.
- SZABOLCSI ANNA (1980), Az aktuális mondattagolás szemantikájához. *Nyelvtudományi Közlemények* 82: 59–82.
- SZABOLCSI ANNA (1981a), Compositionality in focus. *Folia Linguistica* 15: 141–61.
- SZABOLCSI, ANNA (1981b), The semantics of topic-focus articulation. In: GROENENDIJK, JEROEN A. G. – JANSSEN, THEO M. V. – STOKHOF, MARTIN B. J. (eds), *Formal methods in the study of language*. *Matematisch Centrum, Amsterdam*. 513–540.
- SZABOLCSI, ANNA (1994), All quantifiers are not equal: The case of focus. *Acta Linguistica Hungarica* 42: 171–187.
- SZENDRŐI, KRISZTA (2003), A stress based approach to the syntax of Hungarian focus. *The Linguistic Review* 20: 37–78.
- TOMLINSON, JOHN M. JR. – BAILEY, TODD M. – BOTT, LEWIS (2013), Possibly all of that and then some: Scalar implicatures are understood in two steps. *Journal of Memory and Language* 69: 18–35.
- TÓTH, ENIKŐ – CSATÁR, PÉTER (2016), Preverbal focus and syntactically unmarked focus in Hungarian: A comparison. *Előadás a III. Olomouc Linguistics Colloquium (Olinco) konferencián, Olomouc, 2016. június 9–11.*
- VELLEMAN, DAN BRIDGES – BEAVER, DAVID – DESTRUEL, EMILIE – BUMFORD, DYLAN – ONEA, EDGAR – COPPOCK, LIZ (2012), It-clefts are IT (inquiry terminating) constructions. In: CHERECHES, ANCA (ed.), *Proceedings of the 22nd Semantics and Linguistic Theory Conference*. *eLanguage*. 441–460.
- WEDGWOOD, DANIEL (2005), *Shifting the Focus. From Static Structures to the Dynamics of Interpretation*. Elsevier, Amsterdam.